

[https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-1\(29\)-2](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-1(29)-2)

Банчук-Петросова Олена Вікторівна,

кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін, Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», 02121, м. Київ, вул. Харківське шосе, 210, <https://orcid.org/0000-0001-8426-1475>

Banchuk-Petrosova Olena Viktorivna,

Candidate of Science in Public Administration, Assistant Professor, Associate Professor at the Department of Constitutional, International Law and Public Law Disciplines, Kyiv Institute of Intellectual Property and Law of the National University «Odessa Law Academy», 02121, Kyiv, Kharkivske shose str., 210, <https://orcid.org/0000-0001-8426-1475>

КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Зазначено, що держава повинна виступити тепер як головний гарант життєздатності та ефективного функціонування економічної системи та одночасно активним організатором та координатором економічних зусиль, що визначають оптимальні цілі та параметри суспільного розвитку, що створюють умови та механізми їх досягнення. Йдеться, отже, про формування нової цілісної системи державного регулювання економіки та, зокрема зовнішньоекономічної діяльності, що відповідає нинішньому етапу трансформаційного процесу в Україні. Таким чином, політика активного протекціонізму, що сформувалася, була спрямована на стимулювання експортного виробництва і зменшення імпорту промислових виробів. Сьогодні постулати вчення меркантилістів перегукуються з ідеями протекціонізму, тому концепцію меркантилістів часто називають докантилістичним протекціонізмом.

Визначено, що незважаючи на певні відмінності в положеннях концепції «вільної торгівлі», погляди вищезгаданих авторів зводяться до єдиного обґрунтування принципу порівняльних витрат виробництва, згідно з яким у зовнішній торгівлі раніше чи пізніше встановлюються такі ціни на експортовані та імпортовані товари», за яких товарний обмін між торгуючими країнами знайде свій оптимальний рівень. При цьому держави завжди прагнутимуть експортувати надлишкові та імпортувати дефіцитні для цієї країни товари». Незважаючи на всю прогресивність ідей вільної торгівлі, практично всі країни-учасниці світового ринку більшою чи меншою мірою вдаються до різноманітних протекціоністських обмежень при здійсненні торгових операцій. У сучасних умовах для України особливої значущості набуває проведення державними органами гнучкої зовнішньоекономічної політики, спрямованої, з одного боку, на поступове входження країни в систему міжнародних економічних відносин, а з іншого – на захист основних позицій національної економіки за допомогою протекціоністських заходів доти, доки вітчизняні галузі не виявляться у змозі успішно конкурувати на світовому ринку.

Мета дослідження. Метою проведеного в поданій статті дослідження є виявлення теоретичних аспектів концепції державного регулювання економічних процесів зовнішньоекономічної діяльності.

Методологія. Питанням розвитку і державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності присвячені наукові розробки таких вітчизняних та зарубіжних учених: В. Андрійчука, В. Безрученка, В. Гейця, Н. Горіної, М. Згуровського, Л. Письмаченко, М. Портера, Б. Карлоффа, В. Середи, Р. Фатхутдінова, А. Харчука та ін. Констатуючи вагомі наукові та практичні результати досліджень згаданих авторів, слід відзначити, що певне коло питань концептуального, методологічного та методичного характеру залишається недостатньо дослідженим і таким, що потребує подальшого аналізу.

Наукова новизна. Удосконалено теоретичні підходи до проведення державними органами гнучкої зовнішньоекономічної політики, спрямованої, з одного боку, на поступове входження країни в систему міжнародних економічних відносин, а з іншого – на захист основних позицій національної економіки за допомогою протекціоністських заходів доти, доки вітчизняні галузі не виявляться в змозі успішно конкурувати на світовому ринку.

Висновки. Доведено, що новий протекціонізм виник із конфлікту вільної світової торгівлі з проблемами зайнятості, захисту довкілля та соціальної рівності, його прибічники виступають за скорочення світової торгівлі шляхом захисту національних ринків та запровадження заходів щодо і заохочення торгівлі вітчизняними товарами.

Ключові слова: державне регулювання, політика активного протекціонізму, зовнішньоекономічна діяльність, експортне виробництво, зовнішньоекономічна політика.

CONCEPTS OF STATE REGULATION OF ECONOMIC PROCESSES OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

Abstract. It is noted that the state should now act as the main guarantor of viability and efficient functioning of the economic system and at the same time an active organizer and coordinator of economic efforts that determine the optimal goals and parameters of social development, creating conditions and mechanisms to achieve them. It is, therefore, about the formation of a new integrated system of state regulation of the economy and? in particular, foreign economic activity, which corresponds to the current stage of the transformation process in Ukraine. Thus, the policy of active protectionism that was formed was aimed at stimulating export production and reducing imports of industrial products. Today, the postulates of the teachings of mercantilists resonate with the ideas of protectionism, so the concept of mercantilists is often called pre-capitalist protectionism. It is determined that despite some differences in the provisions of the concept of “free trade”, the views of the above authors are reduced to a single justification of the principle of comparative costs of production, according to which in foreign trade sooner or later set such prices for exported and imported goods. trading countries will find their optimal level. At the same time, states will always strive to export surplus and import scarce goods for this country. “Despite all the progressiveness of the ideas of free trade, almost all countries participating in the world market to a greater or lesser extent resort to various protectionist restrictions in trade. In modern conditions, Ukraine is particularly interested in pursuing a flexible foreign economic policy aimed at, on the one hand, the gradual entry of the country into international economic relations, and on the other – to protect the main positions of the national economy through protectionist measures while domestic industries will not be able to compete successfully in the world market.

The purpose of the research. The purpose of the study conducted in this article is to identify theoretical aspects of the concept of state regulation of economic processes of foreign economic activity.

Methodology. Issues of development and state regulation of foreign economic activity are devoted to scientific developments of such domestic and foreign scientists as V. Andriychuk, V. Bezruchenko, V. Heitz, N. Gorina, M. Zgurovsky, L. Pismachenko, M. Porter, B. Karloff, B. Wednesday, R. Fatkhutdinov, A. Kharchuk and others. Noting the important scientific and practical results of the research of these authors, it should be noted that a number of issues of conceptual, methodological and methodological nature remains insufficiently studied and in need of further analysis.

Scientific novelty. Theoretical approaches to the implementation of flexible foreign economic policy by state bodies, aimed, on the one hand, at the gradual entry of the country into the system of international economic relations, and on the other – to protect the main positions of the national economy through protectionist measures until domestic industries are unable successfully compete in the world market.

Conclusions. It is proved that the new protectionism arose from the conflict of free world trade with employment, environmental protection and social equality, its supporters are in favor of reducing world trade by protecting national markets and introducing measures to promote and encourage trade in domestic goods.

Key words: state regulation, policy of active protectionism, foreign economic activity, export production, foreign economic policy.

1. Вступ

Кардинальні зрушення, що відбуваються у сучасному світовому господарстві, вимагають від національної держави своєчасної реакції з метою забезпечення конкурентоспроможності країни за умов стрімкої глобалізації ринків, капіталів, інформації, товарів, послуг, робочої сили. Успішна інтеграція у ринок забезпечується активізацією господарської внутрішньої енергії, підприємницької активності і видозміною ролі державних органів влади країни.

Реальність нинішньої ситуації в Україні жорстко ставить питання не просто про розширення регулюючого впливу держави на економіку та залучення до її орбіти нових сфер і видів діяч посади, а про перегляд самої концепції державного регулювання економічних процесів. Держава повинна виступити тепер як головний гарант життєздатності та ефективного функціонування економічної системи та одночасно активним організатором та координатором економічних зусиль, що визначають оптимальні цілі та параметри суспільного розвитку, що створюють умови та механізми їх досягнення. Йдеться, отже, про формування нової цілісної системи державного регулювання економіки та зокрема зовнішньоекономічної діяльності, що відповідає нинішньому етапу трансформаційного процесу в Україні.

Для аналізу та оцінки участі держави у процесах реформування економіки та, насамперед, у аналізованій автором сфері зовнішньоекономічної діяльності як одного з основних факторів ринкових перетворень народного господарства країни доцільно простежити еволюцію наукових теорій регулювання зовнішньоекономічних зв'язків.

2. Погляди протекціонізму. Головна ідея ранніх меркантилістів спиралася на концепцію "грошового балансу", яка обґрунтувала необхідність для держави не допускати вивезення грошей за кордон. Відстоювалася і реалізовувалась ідея державної монополії як на торгівлю валютою, так і на перепродаж іноземних товарів за допомогою так званих «складених місць» (Леоненко, Черепніна, 2005).

Політика раннього меркантилізму гальмувала міжнародну торгівлю і могла здійснюватися лише до завершення процесу формування

абсолютистських країн, які усвідомили роль зовнішньої торгівлі у процесі великих географічних відкриттів. Тому зміну концепції «фінансового балансу» прийшла теорія «активного торгового балансу» пізнього меркантилізму.

С.П. Коломацька, його прихильники та послідовники доводили, що держава стає тим багатшим, чим більша різниця між вартістю вивезених та ввезених товарів (Коломацька, 2004). Різниця забезпечувалася двома шляхами: по-перше, вивозом готових виробів (а не сировини) з країни, по-друге, за допомогою посередницької торгівлі, при цьому заборони на вивезення грошей із країни рекомендувалося скасувати.

Таким чином, політика активного протекціонізму, що сформувалася, була спрямована на стимулювання експортного виробництва і зменшення імпорту промислових виробів. Сьогодні постулати вчення меркантилістів переукуються з ідеями протекціонізму, тому концепцію меркантилістів часто називають докапіталістичним протекціонізмом.

У полеміці з поглядами меркантилістів, яку вели класики політичної економіки А. Сміт та Д. Рікардо, було обґрунтовано протилежний підхід до оцінки вигод міжнародної торгівлі, так звана концепція вільної торгівлі (фритредерство).

Адам Сміт проголосив ідею, що зростання добробуту націй багато в чому пояснюється поглибленням поділу праці, зокрема й міжнародного. Кожна країна, згідно з А. Смітом, повинна спеціалізуватися на виробництві того товару, де вона володіє

Абсолютною перевагою, тобто здатністю виробляти даний товар з меншими витратами (обсягами факторів виробництва, що залучаються), ніж у країнах, з якими вона вступає в торгівлю відносини. Відбір галузей міждержавної спеціалізації пропонувалося надати «невидимій руці» конкуренції, а державне втручання звести до мінімуму.

3. Положення теорії порівняльних переваг

Надалі Давид Рікардо у створеній ним теорії порівняльних переваг довів, що аналізовані А. Смітом абсолютні переваги виступають як окремий випадок загального правила. Теорія порівняльних переваг Д. Рікардо є універ-

сальною теорією, що обґрунтовує переваги будь-якого поділу праці не лише між націями, а й між регіонами, підприємствами та підприємцями всередині національних господарств. Проте спочатку вона була розроблена для аналізу торговельних відносин між країнами, тому є загально визнаною теоретичною основою для пояснення причин та напрямків міжнародної торгівлі.

Рікардо довів, що торгівля між країнами вигідна і тоді, коли країни виробляють однаковий асортимент товарів і, більш того, коли одна країна всі ці товари виробляє з меншими витратами, ніж інша, тобто має певні галузі абсолютно більшу ефективність (Щербак, Лозенко, 2009). Висновки про доцільність обміну було зроблено виходячи з зіставлення порівняльних витрат.

Незважаючи на певні відмінності в положеннях концепції «вільної торгівлі», погляди вищезгаданих авторів зводяться до єдиного обґрунтування принципу порівняльних витрат виробництва, згідно з яким у зовнішній торгівлі раніше чи пізніше встановлюються такі ціни на експортовані та імпортовані товари, за яких товарний обмін між торгуючими країнами знайде свій оптимальний рівень. При цьому держави завжди прагнуть експортувати надлишкові та імпортувати дефіцитні для цієї країни товари.

Пізніше було виявлено, що не явища міжнародної торгівлі вкладалися у схеми прихильників зазначеної концепції. У 40-50-ті роки ХХ століття були спроби вдосконалити раніше обґрунтовані моделі «вільної торгівлі». Так, у 1948 році провідний американський економіст П. Самуельсон висунув новий доказ ефективності відкритої економіки, в якому стверджував, що в умовах «досконалої конкуренції» світового ринку мобільних товарів міжнародний обмін товарами вирівнює ціну факторів виробництва між країнами. Зовнішня торгівля не просто є взаємовигідним обміном, а й сприяє скороченню відмінності рівнів економічного розвитку національних господарств торгуючих країн.

У результаті теорія порівняльних переваг стала включати поняття технічного прогресу та нерівномірності його розподілу, економіки коштів, різниці між країнами в зарплаті та ін.

У західних дослідженнях проблем міжнародної торгівлі широкого поширення набула також теорія зовнішньоторговельного мультиплікатора. Відповідно до цієї теорії ефект, що надається зовнішньою торгівлею (зокрема, експортом) на динаміку зростання національ-

ного доходу, розмір зайнятості, споживання та інвестиційну активність, характеризується певними для кожної країни кількісними залежностями і може бути обчислений та виражений у вигляді певного коефіцієнта – мультиплікатора (Дем'яненко, 2004). Зростання експортних замовлень, розміщених у порівняно невеликій кількості експортоорієнтованих регіонів, галузей і підприємств, спочатку викличуть збільшення виробництва продукції і, отже, заробітної плати у сферах, суміжних з експортними виробництвами. Потім почнуть вторинні споживчі витрати.

Представлені економістами-теоретиками вчення практично підтверджувалися надзвичайно високими темпами розвитку міжнародної торгівлі. За інтенсивністю період між 1950–1970 роками західні фахівці характеризують як «золоте століття» світової торгівлі.

Якщо звернутися до праць українських економістів кінця ХІХ – початку ХХ ст., більш прийнятною була їм позиція, що орієнтує на відносну автаркію, при використанні зовнішнього ринку лише як якогось додатка або у виняткових випадках. Як аргументи висувалися такі аргументи: забезпечення економічної незалежності; піднесення нації, яку слід годувати, одягати та обслуговувати за рахунок власних ресурсів; вивезення сировини та продовольства – це шлях до виснаження країни; ввезення «фабрикатів» витісняє українські товари з внутрішнього ринку та створює робочі місця за кордоном; Зовнішня торгівля носить неповноправний характер, прирікаючи Україну відставання, що вигідно лише Заходу.

Існували у України ліберальні погляди. Вже у ХVІІІ ст. почався відхід від примітивного меркантилізму. У листі підкреслюється вигідність активного торговельного балансу, хоча б на шкоду митним зборам. Якби скарбниця втрачала, наприклад, двісті тисяч, а держава купувала тим мільйон, мені здається, сига втрату великою знахідкою почитати можна (Мазаракі, Мельник, 2011).

4. Висновки. Незважаючи на всю прогресивність ідей вільної торгівлі, практично всі країни-учасниці світового ринку більшою чи меншою мірою вдаються до різноманітних протекціоністських обмежень при здійсненні торгових операцій.

До того ж, останніми роками виникла та набула розвитку теорія нового протекціонізму, автори якої заперечують той факт, що єдиним вирішенням світових економічних проблем є скорочення торгових бар'єрів. Новий протек-

ціонізм виник із конфлікту вільної світової торгівлі з проблемами зайнятості, захисту довкілля та соціальної рівності, його прибічники виступають за скорочення світової торгівлі шляхом захисту національних ринків та запровадження заходів щодо і заохочення торгівлі вітчизняними товарами.

У сучасних умовах для України особливої значущості набуває проведення державними органами гнучкої зовнішньоекономічної політики, спрямованої, з одного боку, на поступове входження країни в систему міжнародних економічних відносин, а з іншого – на захист основних позицій національної економіки за допомогою протекціоністських заходів доти, доки вітчизняні галузі не виявляться в змозі успішно конкурувати на світовому ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Леоненко П.М., Черепніна О.І. Зовнішньоекономічна діяльність України: сучасні тенденції. *Актуальні проблеми економіки*. 2005. № 2. С. 75–84.
2. Коломацька С.П. Зовнішньоекономічна діяльність в Україні: правове регулювання та гарантії здійснення : навч. посіб. Київ : Професіонал, 2004.
3. Щербак В.Г., Лозенко А.П. Проблеми проникнення вітчизняних підприємств на зовнішні ринки. *Фінанси України*. 2009. № 5. С. 34–37.
4. Демьянченко А. Анализ внешнеэкономической деятельности Украины в 1990–2003 годах: от спада к экономическому росту. *Економіст*. 2004. № 9. С. 42–45.

5. Мазаракі А., Мельник Т. Сучасні тенденції та чинники розвитку зовнішньої торгівлі України. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2011. № 2. С. 299–308.

REFERENCES

1. Leonenko, P.M., Cherepnina O. I. (2005), Zovnishnoekonomichna diyalnist Ukrayiny: suchasni tendentsiyi [Foreign Economic Activity of Ukraine: Contemporary Trends], Aktualni problemy ekonomiky, 2. pp. 75-84 [in Ukrainian].
2. Kolomats'ka S.P. (2004), Zovnishn'oekonomichna diial'nist' v Ukraini: pravove rehuliuвання ta harantii zdijsnennia [Foreign economic activity in Ukraine: legal regulation and guarantees of implementation], Profesional, Kyiv [in Ukrainian].
3. Shcherbak, V.G., Lozenko, A.P. (2009), Problemy pronyknennya vitchyznyanykh pidpryyemstv na zovnishni rynky [Problems of penetration of domestic enterprises into foreign markets], Finance of Ukraine, 5. pp. 34-37 [in Ukrainian].
4. Demyanchenko, A. (2004), Analiz vneshneekonomicheskoy deyatel'nosti Ukrainy v 1990-2003 godakh: ot spada k ekonomicheskomu rostu [Analysis of foreign economic activity of Ukraine in 1990-2003: from recession to economic growth], Economist, 9. pp. 42-45 [in Ukrainian].
5. Mazaraki, A., Melnik, T. (2011), Suchasni tendentsiyi ta chynnyky rozvytku zovnishnoyi torhivli Ukrayiny [Modern Trends and Factors in the Development of Foreign Trade of Ukraine]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu, 2. pp. 299-308 [in Ukrainian].